

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Λ Ο Γ Ι Κ Η
Κ Α Ι
Η Θ Ι Κ Η.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Λ Ο Γ Ι Κ Η .

Περὶ ἐννοιῶν καὶ ὄρων.

§. 1.

Ο ἄνθρωπος ἔχει πέντε αἰσθήσεις • μετὴν ὄρασιν βλέπει διάφορα χρώματα καὶ σχήματα • μετὴν ἀκοὴν ἀκούει παντοδαπούς ἤχους καὶ φωνάς • μετὴν ὄσφρησιν μυρίζει διαφόρους ὀσμάς • μετὸ σῶμα, καὶ μάλιστα μετὴν γλῶσσαν καὶ τὸν οὐρανίσκον, γεύεται διαφόρους χυμούς, λέγω γλυκεῖς, πικροὺς, ξινοὺς κτ. • μετὴν ἀφὴν καταλαμβάνει τὰ θερρά, τὰ μαλακά, τὰ θερμά, τὰ ψυχρά κτλ. Ὅλων δὲ τούτων τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια καταλαμβάνομεν μετὰς αἰσθήσεις, λέγομεν, ὅτι ἔχομεν τὰς ἐννοίας των • τὸ ὅποιον θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ ἐξεύρομεν, καὶ τὰ διακρίνομεν ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἐχω π. χ. ἐννοιαν τοῦ βοῦς, ἐπειδὴ ἴδα βούν, καὶ τὸν ἐξεύρω ποῖος εἶναι, καὶ τὸν διακρίνω ἀπὸ τὸν ἵππον • ἔχω ἐννοιαν τοῦ πρασίνου χρώματος, ἐπειδὴ ἴδα πράσινον χρῶμα, καὶ τὸ ἐξεύρω, καὶ τὸ διακρίνω ἀπὸ ἄλλα χρώματα κτλ.

§. 2. Τὰς ἐννοίας σημαίνομεν μετὰς λέξεις, αἱ ὅποια λέγονται καὶ ὄροι • τούτους δὲ ἢ προφέρομεν μετὸ σῶμα νὰ τοὺς ἀκούσωσιν ἄλλοι, ἢ τοὺς γράφομεν εἰς τὸ χαρτίον, διὰ νὰ τοὺς διαβάσωσιν ἄλλοι • οἱ ὄροι λοιπὸν, εἴτε προφορικοὶ εἶναι εἴτε γραπτοὶ, σημαίνουσι πάντοτε ἐννοίας • οἶον, ἄνθρωπος, ἵππος, βούς, τράπεζα, λαμπάς κτλ.

§. 3. Οἱ ὅροι ἢ σημαίνουν τὸ ἀμετάβλητον μέρος τοῦ πράγματος, καὶ λέγονται οὐσιαστικοί· ἢ τὸ μεταβλητὸν, καὶ λέγονται ἐπίθετοι· ἄνθρωπος π. χ. σημαίνει ὅλα ἐκεῖνα, ὅσα δὲν μεταβάλλονται, δηλαδή, ὅτι εἶναι ζῶντι με χεῖρας, με πόδας, με κεφαλὴν, με γλῶσσαν, με λόγον, καὶ ἀπλῶς με ὅλα ὅσα ἔχει ὁ ἄνθρωπος· οἱ δὲ ὅροι λευκός, μαῦρος, μέγας, μικρός, σοφός, ἄσοφος κτ. σημαίνουν πράγματα, τὰ ὅποια μεταβάλλονται, ἢ γουν ἕνας ἄνθρωπος τὰ ἔχει, καὶ ἄλλος ὄχι· ἢ ἕνας καὶ ὁ αὐτὸς τῶρα μὲν τὰ ἔχει, ἄλλοτε δὲ τὰ χάνει. Τὸ ἀμετάβλητον μέρος τοῦ πράγματος λέγεται οὐσία, τὸ δὲ μεταβλητὸν συμβεβηκός.

§. 4. Τὸ συμβεβηκός ἢ φανερόναι τὴν πολλὴν ἢ ὀλίγην ἔκτασιν τοῦ πράγματος καὶ λέγεται Ποσότης, π. χ. μέγας, μικρός, δίπηχυς, κτλ.· ἢ φανερόναι ὅτι εἶναι τοιοῦτον τι ἢ τοιοῦτον, ἢ γουν καλόν, αἰσχρόν, γλυκὺ, πικρόν, ἀγαθόν, κακόν, μαῦρον, ἄσπρον κτλ. καὶ λέγεται Ποιότης. Καὶ κατὰ τὰ δύο ὁ ὅρος ἢ σημαίνει καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ συμβεβηκός ὁμοῦ, οἷον σοφός ἄνθρωπος, σερρόν ξύλον, γλυκὺ γάλα, καὶ τότε λέγεται συγκεκριμένος· ἢ φανερόναι μόνον τὸ συμβεβηκός χωρὶς τὴν οὐσίαν· οἷον σοφία, σερρότης, γλυκύτης κτλ., καὶ ὁ ὅρος λέγεται ἀφηρημένος.

§. 5. Ἐὰν ὁ ὅρος σημαίνῃ ἔντι μόνον πρᾶγμα, λέγεται ἀτομικός, καὶ ἢ ἔννοιά του ἀτομική, καὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἄτομον. Ἐγὼ, π. χ., σὺ, αὕτη ἢ τράπεζα, ὁ Σωκράτης κτλ. Ἐὰν δὲ σημαίνῃ ὅλα τὰ ἄτομα, λέγεται ὀλικός, καὶ ἢ ἔννοιά του ὀλική· ἄνθρωπος, π. χ., σημαίνει καὶ ἐμὲ καὶ σὲ καὶ τὸν Σωκράτην, καὶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους· ἵππος σημαίνει καὶ τοῦτον τὸν ἵππον, καὶ ἐκείνον, καὶ ὅλους τοὺς ἵππους· τὸ δὲ σημαίνόμενον λέγεται εἶδος. Ἐὰν δὲ σημαί-

νη ὅλα τὰ εἶδη, π. χ. ζῶον, τὸ ὁποῖον σημαίνει καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν ἵππον, καὶ τὸν βοῦν, καὶ τὸν κύνα, καὶ ὅλα τὰ ζῶα, τὸ πρᾶγμα τότε λέγεται γένος. Πᾶσα δὲ ἐννοια, ἥτις δὲν εἶναι ἀτομικὴ, ὀνομάζεται ἰδέα. Πολλὰ δὲ γένη ἐμποροῦν νὰ ἐκληρωθῶν ὡς εἶδη, καὶ νὰ σημαυθῶν μὲ ἕνα ὄρον, ὅς τις τότε ὡς πρὸς αὐτὰ λέγεται γένος· π. χ. τὸ γένος τοῦ ζῶου, καὶ τὸ τοῦ φυτοῦ, καὶ τὸ τοῦ ὀρυκτοῦ λέγονται μὲ ἕνα ὄνομα σῶμα. ὅλα δὲ τὰ σώματα καὶ ὅλα τὰ ἀσώματα, ὁμοῦ λαμβανόμενα, λέγονται οὐσία.

§. 6. Φανερόν λοιπὸν γίνεται, ὅτι ἡ μὲν οὐσία εἶναι τὸ ὑψηλότερον ἀπ' ὅλα τὰ γένη, καὶ ἡ ἰδέα τῆς εἶναι καθολικωτάτη· τὸ δὲ σῶμα εἶναι εἶδος τῆς οὐσίας, καὶ γένος τοῦ ζῶου· τὸ δὲ ζῶον εἶναι εἶδος τοῦ σώματος, καὶ γένος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἵππου, τοῦ βοῦς κτ. τὸ δὲ ἄνθρωπος εἶναι εἶδος τοῦ ζῶου, καὶ προσαρμόζεται εἰς τὰ ἄτομα, δηλαδὴ ἐμὲ, σὲ, τὸν Πέτρον κτλ. Ἡ οὐσία λέγεται γένος γενικώτατον· ὁ δὲ ἄνθρωπος, εἶδος εἰδικώτατον· τὰ δὲ ἄλλα μεταξύ, γένη καὶ εἶδη ὑπάλληλα. Τὸ εἶδος λέγεται κατώτερον ἀπὸ τὸ γένος· διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος λέγεται κατώτερον παρὰ τὸ ζῶον· τὸ δὲ ζῶον κατώτερον παρὰ τὸ σῶμα· καὶ τὸ σῶμα παρὰ τὴν οὐσίαν· τὰ δὲ γένη λέγονται ἀνώτερα παρὰ τὰ εἶδη των.

§. 7. Εἰς τὸ κατώτερον περιέχεται ὅλον τὸ ἀνώτερον, καὶ προσέτι κᾶτι τι χωρισόν· εἰς τὸν ἄνθρωπον, π. χ. περιέχεται ὅλον τὸ ζῶον, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος περιπατεῖ, αἰσθάνεται, τρέφεται κτ., καθὼς ὅλα τὰ ζῶα· καὶ προσέτι περιέχεται εἰς αὐτὸν καί τι χωρισόν, τὸ λογικόν, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἔχουν ὅλα τὰ ζῶα· καὶ πάλιν εἰς τὸ ζῶον περιέχεται τὸ σῶμα, ἐπειδὴ καὶ τὸ ζῶον ἔχει τρεῖς διαστάσεις καθὼς ὅλα τὰ σώματα· ἀλλ' εἰς αὐτὸ εἶναι καί τι χωρισόν, τὸ αἰσθητικόν.

καὶ περιπατητικόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχουν ὅλα τὰ σώματα. Ὡσαύτως τὸ σῶμα περιέχει καὶ τὴν οὐσίαν, ἐπειδὴ εἶναι ἀυθύπαρκτον· ἀλλ' ἔχει καὶ τὰς τρεῖς διαστάσεις, χωρισόν τι, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχουν αἱ ἀσώματοι οὐσίαι. Τὸ Χωρισὸν τοῦτο λέγεται ἴδιον καὶ συζατικὴ διαφορά.

§. 8. Φανερόν λοιπὸν εἶναι ὅτι τὸ κατώτερον εἶναι καὶ ὅλα τὰ αἰωτέρω· π.χ. ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ ζῶον καὶ σῶμα, καὶ οὐσία. Τὸ δὲ ἀνώτερον ἐμπορεῖ νὰ εἶναι κατώτερον, ἂν ἔχη τὴν διαφορὰν τοῦ κατωτέρου· ἀλλέως, ὅχι· ἤγουν, ἢ οὐσία, ἂν ἔχη τὸ τριχῆ διαζατόν, εἶναι σῶμα· τὸ σῶμα, ἂν ἔχη τὸ αἰσθητικὸν καὶ περιπατητικόν, εἶναι ζῶον· τὸ ζῶον, ἂν ἔχη τὸ λογικόν, εἶναι ἄνθρωπος. Εἰς τὸ εἶδος λοιπὸν ἐνυπάρχουσιν ἀναγκαίως τὸ γένος καὶ ἡ διαφορά του, ὡς μέρη αὐτοῦ οὐσιώδη· διὰ τοῦτο, ὅταν εἴπωμεν, ὅτι εἶναι ὁ Πέτρος ἄνθρωπος, ἐνταυτῷ ἐννοοῦμεν, ὅτι εἶναι καὶ ζῶον καὶ σῶμα καὶ οὐσία· ἐκφράζουσι δὲ ταύτην τὴν ἀλήθειαν οὕτω· » τὸ κατώτερον συνεισάγει τὰ ἀνώτερα«.

§. 9. Ἐπειδὴ δὲ, καθὼς εἴπαμεν (§. 8.), τὸ ἀνώτερον εἶναι μέρος οὐσιώδες τοῦ κατωτέρου, καὶ ἂν λείψῃ ἐκεῖνο, συνεκλείπει καὶ τοῦτο, ἤγουν, ἂν εἴπωμεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ζῶον, ἔπεται ἐξ ἀνάγκης νὰ μὴ εἶναι μηδὲ ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο πάλιν λέγουσι. »Τὸ ἀνώτερον συναναίρει τὰ κατωτέρω.

Περὶ ὀρισμοῦ καὶ διαιρέσεως.

§. 10. Ἰδέαν τοῦ πράγματος καθαρὰν καὶ εὐκρινῆ ἔχομεν, ὅταν ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν τὰ ἀναγκαῖα μέρη της (§. 7, 8.), καὶ νὰ δείξωμεν εἰς ἄλλους Τὶ σημαίνει καὶ αὐτὴ καὶ ὁ ἀντίσιχός της ὅρος· κάμνομεν δὲ τοῦτο μὲ δύο τρόπους· ὁ πρῶτος λέγεται ὀρισμὸς, καὶ ὁ δεύτερος διαιρέσις.

§. 11. Ὅρισμός ἐστὶν ἐξήγησις τοῦ πράγματος ἢ τοῦ ὀνόματος· ὁ πρῶτος λέγεται πραγματικός, ὁ δεύτερος ὀνοματικός· ὁ πραγματικός ἢ γίνεται ἀπὸ γένος καὶ διαφορὰν (§. 7.)· π. χ. ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον λογικόν, καὶ ὀνομάζεται χαρακτηριστικός· ἢ ἐρμηνεύει τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται τι, π. χ. Εὐθεῖα γραμμὴ εἶναι, τὴν ὁποίαν ὅταν γράφη ἢ μύθῃ τοῦ κονδυλίου δὲν παρεκτρέπεται οὔτε εἰς τὰ δεξιὰ οὔτε εἰς τὰ ἀριστερά, ἀλλ' ὑπάγει πάντοτε εἰς τὰ ἔμπροσθεν· καὶ ὁ τοιοῦτος ὀνομάζεται γενετικός· ὁ δὲ ὀνοματικός ἐξηγεῖ Τί σημαίνει ὁ ὅρος ἢ τὸ ὄνομα, ὅταν μάλιστα ἀποδίδεται εἰς νεοεῦρητον πρᾶγμα, π. χ. Δορυφόρος σημαίνει πλανήτην, ὅς τις γυρίζει ὀλόγυρα εἰς ἄλλον πλανήτην.

§. 12. Διαίρεσις δὲ εἶναι ἐφαρμογὴ τῶν γενῶν εἰς τὰ εἶδη, ἢ τοῦ εἶδους εἰς ἄτομα διακρινόμενα διὰ τίνος διαφορᾶς. Ἡ οὐσία, π. χ. θεωρουμένη ὡς γένος, ἐπειδὴ τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔχουν τὸ τριχῆ διασατόν, ἄλλαι δὲ ὄχι (§. 7.), ἐκ ταύτης τῆς διαφορᾶς διαιρεῖται, εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον· τὸ δὲ σῶμα εἰς ὀργανικόν καὶ μὴ ὀργανικόν· τὸ δὲ ὀργανικόν εἰς φυτὸν καὶ ζῶον· τοῦτο δὲ, εἰς λογικόν καὶ ἄλογον.

§. 13. Ὅταν τὸ αὐτὸ ὄλον γένος ἢ εἶδος διαιρεθῆ ἐκ δευτέρου κατ' ἄλλην διαφορὰν, ἢ δευτέρα διαίρεσις ὀνομάζεται ἐπιδιαίρεσις· οὕτω π. χ. ὁ ἄνθρωπος διαιρεῖται εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ· ἐπιδιαίρεται δὲ εἰς φρόνιμον καὶ ἄφρονα· ἐὰν δὲ μέρος τι τῆς διαιρέσεως ἐκλάβωμεν ὡς ὄλον καὶ τὸ διαιρέσωμεν καὶ αὐτὸ, ἢ διαίρεσις αὕτη ὀνομάζεται ὑποδιαίρεσις· οὕτω π. χ. ἡ οὐσία διαιρεῖται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον· τὸ δὲ σῶμα ὑποδιαίρεται εἰς ὀργανικόν καὶ μὴ ὀργανικόν· τὸ δὲ ὀργανικόν ὑποδιαίρεται πάλιν εἰς φυτὸν καὶ ζῶον κτλ. Γίνεται λοιπὸν φανερόν, ὅτι διὰ τῆς διαιρέσεως τὰ καθολικά, τὰ ὁποῖα δὲν καταλαμβάνει εὐκόλα ὁ ἄνθρωπος, μερικευόμενα γίνονται σαφῆ καὶ εὐκατάληπτα.

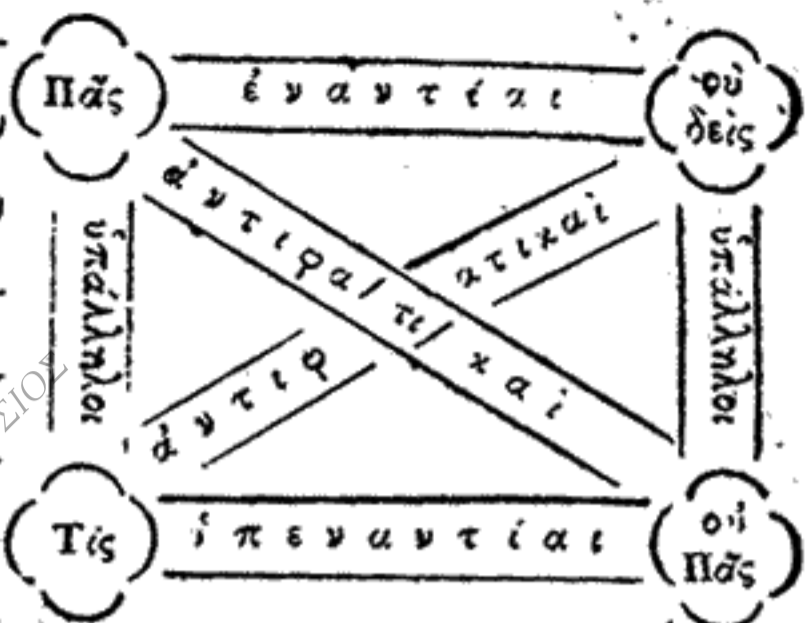
Περὶ κρίσεως καὶ προτάσεως.

§. 14. Ὄταν συντάσσωμεν ὄνομα μὲ ρῆμα, τότε ἢ συν-
 ἄπτομεν μίαν ιδέαν μὲ μίαν ἄλλην, ἢ χωρίζομεν μίαν ἀπ'
 ἄλλην διὰ τοῦ μορίου οὐ, ἢ δὲν· οἷον, ὁ ἄνθρωπος περιπα-
 τεῖ· ὁ ἄνθρωπος δὲν ἵπταται· ἡ τοιαύτη σύναψις ἢ διαίρεσις,
 τὴν ὁποίαν κἀμνεὶ ὀνοῦς μας, λέγεται κρίσις· προφερομέ-
 νη δὲ διὰ σώματος ἢ γραφομένη λέγεται πρότασις· καὶ ἢ
 μὲν σύναψις τῶν δύο ιδεῶν λέγεται καταφατικὴ, ἢ δὲ
 διαίρεσις, ἀποφατικὴ· καὶ τὸ μὲν ὄνομα λέγεται ὑπο-
 κείμενος ὄρος· τὸ δὲ ρῆμα, κατηγορούμενος.

§. 15. Ἐὰν ὁ κατηγορούμενος ὄρος εἶναι ὄνομα καὶ
 αὐτὸς, τότε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑποκειμένου βάλλεται τὸ
 ἐσὶ ἢ εἶναι ρῆμα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουσι εἰς τὴν Λογικὴν σύν-
 δεσμον· οἷον, ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικός· ὁ ἄνθρωπος δὲν
 εἶναι ἄλογος.

§. 16. Ὄταν ὁ ὑποκείμενος ὄρος εἶναι γένος ἢ εἶδος,
 ὁ δὲ κατηγορούμενος ἀναγκαῖα του τις ιδιότης, ἢ πρότασις λέ-
 γεται καθόλου καταφατικὴ, καὶ λαμβάνει ἔμπροσθεν
 ἀπὸ τὸν ὑποκείμενον ὄρον τὸ Πᾶς· οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος εἶναι
 λογικός· ἐὰν δὲ ὁ κατηγορούμενος εἶναι ιδιότης, ἥτις δὲν δύ-
 νηται ὑποδοθῆ εἰς τὸν ὑποκείμενον· ἢ πρότασις λέγεται
 καθόλου ἀποφατικὴ, καὶ λαμβάνει ἔμπροσθέν της τὸ
 Οὐδεὶς· οἷον, Οὐδεὶς ἄνθρωπος εἶναι ἄλογος· ἐὰν δὲ ὁ κα-
 τηγορούμενος εἶναι συμβεβηκὸς (§. 3.), τότε ἢ πρότασις εἶναι
 ἢ μερικὴ καταφατικὴ ἔχουσα ἔμπροσθέν της τὸ Τίς, ἢ
 μερικὴ ἀποφατικὴ προσδιοριζομένη μὲ τὸ Οὐπᾶς· οἷον,
 Τίς ἄνθρωπος εἶναι σοφός· Οὐπᾶς ἄνθρωπος εἶναι σοφός. Τὰ
 τέσσαρα ταῦτα ὀνόματα Πᾶς, Οὐδεὶς, Τίς, Οὐπᾶς, λεγόνται
 προσδιορισμοὶ τῶν προτάσεων.

§. 17. Ὄταν τέσσαρες προτάσεις, ἔχουσαι τὸν αὐτὸν ὑποκείμενον καὶ τὸν αὐτὸν κατηγορούμενον, πᾶσα δὲ μία ἓνα ἀπὸ τοὺς τέσσαρας διάφορον προσδιορισμὸν, παραβαλθῶσι πρὸς ἀλλήλας, δύο μὲν ἢ ἔχουσαι

τὸ Πᾶς, καὶ ἢ ἔχουσαι τὸ Οὐδείς, λέγονται ἐναντίαι· οἷον Πᾶς ἄνθρωπος λογικός· Οὐδείς ἄνθρωπος λογικός· ἢ δὲ Τίς, καὶ Οὐπᾶς, ἰπεναντίαι· ἢ δὲ Πᾶς καὶ Τίς, ὑπάλληλοι, ὡσαύτως καὶ ἢ Οὐδείς καὶ Οὐπᾶς· ἢ δὲ Πᾶς καὶ Οὐπᾶς, ἀντιφατικάι, ὡσαύτως καὶ ἢ Οὐδείς καὶ ἢ Τίς, ὡς φαίνεται εἰς τὸ παρακείμενον διάγραμμα.

§. 18. Ὑποθετικὴ πρότασις ὀνομάζεται, ἥτις συνάπτει δύο προτάσεις μὲ τὰ μόρια εἰ, εἰάν· π. χ. εἰάν ἡ φιλομαθής, ἔση καὶ πολυμαθής· τὸ μέρος, ὅπου εἶναι ὁ εἰ ἢ εἰάν, ὀνομάζεται ἡγούμενον· τὸ δὲ ἄλλο, ἐπόμενον· ἢ δὲ μεταξὺ τούτων σχέσις, συνέπεια· τὸ δὲ ὅλον, συνήμμενον.

§. 19. Διαζευκτικὴ πρότασις ὀνομάζεται, ὅταν πολλὰ κατηγορούμενα χωρίζονται μὲ τοὺς διαζευκτικούς συνδέσμοις ἢ, εἴτε· οἷον, Κινεῖται ἢ ἢ ἢ Γῆ, ἢ ὁ Ἡλιος.

§. 20. Ἀναπτυσσομένη πρότασις ὀνομάζεται, τῆς ὁποίας τὸν ἓνα ὄρον ἢ τὸν ὑποκείμενον ἢ τὸν κατηγορούμενον διασαφηνίζει πρότασις ἄλλη· οἷον, Πλάτων, ὅς τις ἦτο Ἀθηναῖος φιλόσοφος, ἐδίδαξε περὶ ἀθανασίας ψυχῆς. Ἀνὴρ, ὅς τις οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήν ἀσεβῶν, ἔσι μακάριος.

§. 21. Αἰτιολογικὴ εἶναι, ἥτις ἐπιφέρει ἄλλην πρότασιν μαρτυροῦσαν τὴν ἀλήθειαν ἐκείνης· οἷον, οὐδὲν ἀπώλεσα· πόλεμος γὰρ οὐ λαφυραγωγεῖ ἀρετήν.

§. 22. Ἀναφορικὴ εἶναι ἢ συνδεδεμένη μετὰ τὴν ἀναποδοτικὴν· οἷον, ὅπου ὁ θησαυρὸς, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία· ὡσπερ ἰὸς τὸν σίδηρον, οὕτως ὁ φθόνος τρώγει τοὺς φθονερούς.

§. 23. Ἡ ἐναντιωματικὴ πρότασις εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὴν ἐνδοτικὴν· οἷον, Κ' ἡμεφάγης ἐπὶ ρίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω.

§. 24. Συμπλεκτικὴ εἶναι, τῆς ὁποίας δύο ἢ τρεῖς ἢ πλείότεροι ὅροι συμπλέκονται μετὰ τοὺς συνδέσμους καί· οἷον, ὁ πλοῦτος εἶναι ὀργανικὸν ἀγαθὸν καὶ ὀργανικὸν κακόν.

§. 25. Οἱ Μαθηματικοὶ μεταχειρίζονται ἰδιῶτων ὀνοματα εἰς τὰς προτάσεις των· κατ' αὐτοὺς εἶναι ἕξ εἰδῶν προτάσεις· ὅροι, ἀξιώματα, αἰτήματα, προβλήματα, θεωρήματα, πορίσματα.

§. 26. Ὅρος εἶναι πᾶς ὀρισμὸς ἢ πραγματικὸς ἢ ὀνοματικὸς (§. 11.). Ἀξιῶμα δὲ, πρότασις θεωρητικὴ, τῆς ὁποίας ἡ ἀλήθεια εἶναι φανερά, καὶ δὲν χρειάζεται ἀπόδειξιν· οἷον, τὸ ὅλον εἶναι ἴσον μετὰ τὰ μέρη του ὁμοῦ ληφθέντα· Αἶτημα δὲ εἶναι πρότασις πρακτικὴ, τῆς ὁποίας ἡ κατασκευὴ συγχωρεῖται ἀπὸ καθένα. Π. χ. Ἀπὸ ἓν σημείου εἰς ἄλλο νὰ ἀγάγῃς μίαν εὐθεῖαν γραμμὴν.

§. 27. Θεώρημα εἶναι πρότασις, ἢ ὁποία χρειάζεται ἀπόδειξιν· οἷον, Τὸ πλάτος τοῦ τόπου εἶναι ἴσον μετὰ τὸ ὕψωμα τοῦ πόλου. Πρόβλημα δὲ εἶναι πρότασις, ἣτις χρειάζεται κατασκευὴν, καὶ ἀπόδειξιν· οἷον, Ἀριθμὸν δοθέντα νὰ πολλαπλασιάσῃς μετὰ ἄλλον δεδομένον καὶ αὐτόν. Πόρισμα δὲ εἶναι πρότασις, τῆς ὁποίας ἡ ἀπόδειξις περιέχεται εἰς τὸ πρὸ αὐτῆς θεώρημα ἢ πρόβλημα. Προσθέτουν δὲ καὶ τὸ σχόλιον ἢ σημείωσιν, ὅπου ἢ ἐξηγοῦν τὸ αὐτὸ κατ' ἄλλον τρόπον, ἢ φέρουν μαρτυρίας πρὸς πλείοτέραν βεβαίωσιν, ἢ ἀντιφέρονται εἰς ἄλλων γνώμας.

Περὶ Συλλογισμοῦ.

§. 28. Ἡ τῆς ψυχῆς δύναμις, μὲ τὴν ὁποίαν ἐννοοῦμεν γένη καὶ τὰ εἶδη (§. 6.), καὶ συνάπτομεν ἢ δεαιροῦμεν δύο ιδέας (§. 14.), ὀνομάζεται Λόγος ἢ Λογικόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὀνομαζόμεθα καὶ ἡμεῖς Λογικοί. Δι' αὐτῆς τῆς δυνάμεως ἐμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ δύο γνωσῶν προτάσεις νὰ μάθῃ καὶ μίαν τρίτην ἄγνωστον. Τὸ τοιοῦτον ὀνομάζεται συλλογισμός.

§. 29. Συλλογισμὸς εἶναι λόγος, εἰς τὸν ὁποῖον, ἀφ' οὗ τεθοῦν τινα, ἔπεται ἐξ ἀνάγκης ἄλλο τι· αἱ τιθέμεναι προτάσεις λέγονται προκειμένοι, καὶ πρέπει νὰ εἶναι φανεραὶ καὶ ὁμολογούμεναι· τὸ ἐπόμενον ὀνομάζεται συμπέρασμα· οἶον,

Πᾶσα ἐπισήμη εἶναι ὠφέλιμος·

ἀλλάμην ἢ Γεωμετρία εἶναι ἐπισήμη·

ἄρα ἢ Γεωμετρία εἶναι ὠφέλιμος.

§. 30. Εἰς πάντα συλλογισμὸν ἀπαιτοῦνται τρεῖς ὅροι· οἶον, Ἐπισήμη, Γεωμετρία, ὠφέλιμος· ἀπὸ τούτους οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ συμπέρασμα ὀνομάζονται ἄκροι ἢ ἄκρα· καὶ ὁ μὲν κατηγορούμενος, π.χ. ὠφέλιμος, λέγεται μείζον ἄκρον· ὁ δὲ ὑποκείμενος (Γεωμετρία), ἔλαττον ἄκρον· ὁ δὲ τρίτος, ὅς τις δὲν ἐμβαίνει εἰς τὸ συμπέρασμα, λέγεται μέσος· τοιοῦτος εἶναι ἐδῶ ὁ ὅρος ἐπισήμη· ἢ πρότασις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ὁ μέσος ὅρος ἠνωμένος μὲ τὸ μείζον ἄκρον, λέγεται μείζων· ἢ δὲ, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται τὸ ἔλαττον, ἐλάττων.

§. 31. Ἡ μείζων πρότασις εἶναι γενικὸς κανὼν φανερόνων γενικὴν ιδιότητα τοῦ ὑποκειμένου· ἢ δ' ἐλάττων μαρτυρεῖ, ὅτι εἰς τὸ ὑποκείμενον τῆς μείζονος ὑποτάσσεται ἄλλος

τις ὅρος· ἡ δὲ τρίτη εἶναι τὸ συμπέρασμα (§. 29.)· ὁ δὲ μέσος ὅρος ἐνόνεται πρῶτον μὲ τὸ μείζον ἄκρον εἰς τὴν μείζονα πρότασιν, ἐνόνεται ἔπειτα μὲ τὸ ἔλαττον εἰς τὴν ἐλάττονα, καὶ ὡς ἀγαθὸς μεσίτης ἐνόηται τὰ δύο εἰς τὸ συμπέρασμα. Ἐὰν δὲ ὁ μέσος ὅρος συκαφθῇ μὲ τὸ ἐν ἄκρον, ἀποχωρισθῇ δὲ ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲ ἀποφατικῆς προτάσεως, τὸ συμπέρασμα γίνεται ἀποφατικόν· οἶον,

Οὐδὲν αὐτόφωτον εἶναι πλανήτης·

Ὁ Ἥλιος εἶναι αὐτόφωτος·

Ὁ Ἥλιος λοιπὸν δὲν εἶναι πλανήτης.

§. 32. Εἰς τὴν παλαιάν μας γλῶσσαν παρελαμβάνοντο εἰς τὸν συλλογισμὸν δύο μόρια, τὸ ἀλλὰ μὴν εἰς τὴν ἐλάσσουσα πρότασιν, καὶ τὸ ἄρα εἰς τὸ συμπέρασμα· ἀντὶ τοῦ ἄρα λέγομεν τώρα λοιπὸν· ἐμποροῦμεν ὅμως κ᾿ποτε νὰ λέγωμεν καὶ ἄρα.

§. 33. Εἰς πάντα συλλογισμὸν ἀπαιτοῦνται ἀναγκαίως τὰ ἐφεξῆς·

α'. Μία ἀπὸ τὰς δύο προτάσεις νὰ εἶναι καθόλου (§. 31.)· διότι ἀπὸ δύο μερικῶς προτάσεις γίνεται ἰσόφισμα ἢ παραλογισμὸς· οἶον,

Τίς ἄνθρωπος εἶναι μέλας.

Τίς μέλας εἶναι οἶνος.

Τίς ἄνθρωπος εἶναι οἶνος.

β'. Μία ἀπὸ τὰς δύο προτάσεις νὰ εἶναι καταφατική· ἐπειδὴ ἀπὸ δύο ἀποφατικῶς ἐμπορεῖ νὰ γείνη συμπέρασμα καὶ ἀληθινὸν καὶ ψευδὲς· οἶον,

Οὐδὲν ζῶον λίθος.

Οὐδὲν εἶδωλον ζῶον.

Οὐδὲν εἶδωλον λίθος.

ἢ καταφατικῶς. Οὐδὲν ζῶον λίθος.

Οὐδὲν ξύλον ζῶον.

Πᾶν ξύλον λίθος.

καὶ τὰ δύο ψευδῆ. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ γείνη καὶ ἀληθινὸν συμπέρασμα.

Οὐδεὶς ἵππος ἵπταται.

Οὐδεμία ἄμαξα ἵππος.

Οὐδεμία ἄμαξα ἵπταται.

§. 34. Ἐφεξῆς θέλομεν ἐκθέσειν εἴδη τίνα συνθέτων συλλογισμῶν. Συμπλεκτικὸς συλλογισμὸς λέγεται, ὅς τις συνίσταται ἐκ συμπλεκτικῶν προτάσεων. Π. χ.

Σωκράτης καὶ Πλάτων ἦσαν Ἀριστοτέλους διδάσκαλοι.

Ἀλλ' οὗτοι ἦσαν Ἀθηναῖοι.

Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἦσαν οἱ Ἀριστοτέλους διδάσκαλοι.

§. 35. Αἰτιολογικὸς λέγεται, τοῦ ὁποίου αἱ προτάσεις ἀποδεικνύονται δι' αἰτιολογικῶν προτάσεων. Π. χ.

Πᾶν αὐλον εἶναι ἀθάνατον· διότι ἀπλοῦν ὃν δὲν ἔχει τίνα ἐναντία, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται μάχη, διὰ τὴν ὁποῖαν συμβαίνει ἡ διάλυσις, ἥτις εἶναι ὁ θάνατος.

Ἀλλ' ἡ ψυχὴ εἶναι αὐλος· διότι μεταβάλλει ἑαυτὴν παντοίως, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς ὕλης ἀλλότριον.

Ἡ ψυχὴ λοιπὸν εἶναι ἀθάνατος.

§. 36. Διαζευκτικὸς λέγεται, τοῦ ὁποίου ἡ μείζων πρότασις εἶναι διαζευκτικὴ (. 19.). Ἐὰν εἶναι δύο τὰ ἀμέσως διαζευγνύμενα, ἀφ' οὗ τεθῆ τὸ ἓν, ἀποφάσκεται τὸ ἄλλο, π. χ.

Ἡ κινεῖται

ἢ ἡρεμεῖ.

κινεῖται δέ.

ἡρεμεῖ δέ.

λοιπὸν δὲν ἡρεμεῖ.

λοιπὸν δὲν κινεῖται.

ἢ ἀνάπαλιν, ἀφ' οὗ ἀρθῆ τὸ ἓν, καταφάσκεται τὸ ἄλλο.

Δὲν κινεῖται.

Δὲν ἡρεμεῖ.

λοιπὸν ἡρεμεῖ.

λοιπὸν κινεῖται.

Ἐὰν δὲ τὰ διαζευγνύμενα εἶναι τρία ἢ πλειότερα· ἢ μὲ τὴν θέσιν τοῦ ἑνὸς ἀναιρουῦνται ὅλα τ' ἄλλα. Π. χ.

Τὸ Κοβάλτιον εἶναι ἢ ζῶον ἢ φυτὸν ἢ ὄρυκτον·
ἀλλ' εἶναι ὄρυκτόν.

ἄρα δὲν εἶναι μήτε φυτὸν μήτε ζῶον·

ἢ μὲ τὴν ἄρσιν ἐνὸς θέτονται τᾶλλα διαζευκτικῶς. Π. χ.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι ζῶον.

ἄρα εἶναι ἢ φυτὸν ἢ ὄρυκτόν

καὶ τελευταῖον μὲ τὴν ἄρσιν ἐνὸς τῶν δύο, συμπεραίνεται τὸ
ἕτερον, ἢ μὲ τὴν θέσιν τοῦ ἐνὸς, αἴρεται τὸ ἕτερον. Π. χ.

ἀλλὰ δὲν εἶναι οὐδὲ φυτὸν· ἀλλ' εἶναι ὄρυκτόν·

ἄρα εἶναι ὄρυκτόν.

ἄρα δὲν εἶναι φυτὸν·

§. 37. Ὑποθετικὸς συλλογισμὸς λέγεται, ὅς τις
ἔχει μίαν πρότασιν ὑποθετικὴν. Ἐνθυμούμενοι δὲ ὅτι τὸ μὲν
κατώτερον συνεισάγει τὰ ἀνωτέρω, ταῦτα δὲ συναναιροῦν ἐ-
κεῖνο (§. 8, 9.), ἐκφέρομεν δύο τύπους ὑποθετικῶν συλλο-
γισμῶν, τὸν ἕνα καταφατικὸν καὶ τὸν ἕτερον ἀποφατικόν. Εἰς
τὸν πρῶτον τίθεται κατὰ τὴν ἐλάχιστον τὸ εἰς τὸ ἠγούμενον
μέρος τῆς ὑποθετικῆς μείζονος μερικὸν καὶ συμπεραίνεται τὸ
καθόλου. Π. χ.

Ἐὰν εἶναι ἄνθρωπος, εἶναι καὶ ζῶον.

εἶναι δὲ ἄνθρωπος· ἄρα καὶ ζῶον.

Κατὰ δὲ τὸν δεῦτερον ἀποφάσκειται εἰς τὴν ἐλάχιστον τὸ καθό-
λου, καὶ συναποφάσκειται εἰς τὸ συμπέρασμα τὸ μερικόν. Π. χ.

Ἐὰν εἶναι κύκλος, εἶναι καὶ σχῆμα.

ἀλλὰ δὲν εἶναι σχῆμα· ἄρα οὐ δὲ κύκλος.

§. 38. Δίλημμα ὀνομάζεται ὁ συλλογισμὸς, ὅς τις συνί-
σεται ἐκ διμεροῦς μείζονος προτάσεως· εἰς αὐτὴν προηγεῖται διαί-
ρεσις, καὶ τὸ ἀποδεικνυόμενον εἰς τὰ μέρη, ἀποδεικνύεται καὶ εἰς
τὸ ὅλον. Ἐμπαρεῖ δὲ νὰ εἶναι καὶ τρίλημμα, καὶ τετράλημμα
κτ. κατὰ τὸ πλῆθος τῶν μερῶν τῆς μείζονος προτάσεως· εἶναι
δὲ ἢ μείζων ἢ ὑποθετικὴ ἢ αἰτιολογικὴ, τῆς ὁποίας τὸ ἐπόμε-

νον μέρος ἢ ἡ αἰτιολογοῦσα πρότασις διαζευγνύει τὰ λήμματα· τὸ δὲ ὅλον ἀποφάσκειται, ἀφ' οὗ προαναιρεθοῦν εἰς τὴν ἐλάττονα τὰ μέρη· π. χ.

Ἐὰν ὁ Θεὸς ἀγνοῇ τὸ μέλλον, ἢ δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὸ ἐξεύρη, ἢ δὲν θέλει.

ἀλλ' εἶναι ψευδὲς καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο.

ἄρα ψευδὲς εἶναι ὅτι ἀγνοεῖ τὸ μέλλον.

Αἰτιολογικῶς δὲ συμπεραίνει τὸ ἐφεξῆς δῖλημμα.

Εἶναι ὄρφανός· ἢ διότι ἀπέθανεν ὁ πατήρ του, ἢ ἢ μήτηρ του.

ἀλλὰ ζῶσι καὶ οἱ δύο.

ἄρα δὲν εἶναι ὄρφανός.

§. 39. Ἐξομοιωτικὸς λέγεται ὁ ἔχων τὴν μείζονα ὁμοιωτικὴν, π. χ.

Ἡ διδαχὴ εἰς τὴν ψυχὴν εἶναι ὡς ὁ ἄρτος εἰς τὸ σῶμα.

ἀλλὰ χωρὶς ἄρτου ἀσθενεῖ τὸ σῶμα.

ἄρα καὶ ἡ ψυχὴ χωρὶς διδαχὴν.

§. 40. Ἀναφορικὸς, ὅποιος εἶναι ὁ ἐφεξῆς.

Ὅπου τιμῶνται τὰ γαθὰ, ἐκεῖ καὶ αὐξάνουσιν.

Ἄλλ' εἰς τὴν Ἀγγλίαν τιμῶνται.

ἄρα καὶ αὐξάνουσιν ἐκεῖ τὰ γαθὰ.

§. 41. Ἐναντιωματικὸς, ὅποιος εἶναι ὁ ἐφεξῆς.

Πᾶς ἄνθρωπος, ὅσαν ἂν ὑποτεθῆ πεπαιδευμένος, ὑπέκειται ὅμως εἰς ἀπάτην.

ὁ Ἀριστοτέλης, μ' ὅλον ὅτι ἦτο σοφώτατος, ἦτο ὅμως ἄνθρωπος.

ἄρα ὁ Ἀριστοτέλης ὑπέκειτο εἰς ἀπάτην.

§. 42. Ἐπαγωγὴ εἶναι συλλογισμὸς, ὅς τις συμπεραίνει ἀπὸ τὰ μερικὰ τὸ καθόλου. Π. χ.

Σελήνη, Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἄρης, Ζεὺς, Κρόνος,

Οὐρανὸς εἶναι ἑτερόφωτα.

ἄρα πᾶς πλανήτης εἶναι ἑτερόφωτος.

Ὅταν δύνανται νὰ ἀριθμηθῶσιν ὅλα τὰ μερῶν, ἢ ἐπαγωγὴ εἶναι τελεία, καὶ τὸ συμπέρασμα βεβαιότατον· ἀλλ' ὅταν δὲν ἀριθμοῦνται οὐδὲ τὸ συμπέρασμα εἶναι βέβαιον, καὶ ἢ ἐπαγωγὴ εἶναι ἐλλειπής.

§. 43. Παράδειγμα εἶναι συλλογισμὸς, ὅστις ἐκ μερικοῦ ὁμοίου συνάγει ἄλλο μερικὸν ὅμοιον. Π. χ. ὁ Κλέανθης ἦτο πτωχὸς, ἀλλὰ κοπιᾶζων ἀπέκτησε τὴν παιδείαν· καὶ σύ λοιπὸν, μ' ὅλον ὅτι εἶσαι πτωχὸς, ἐμπορεῖς μὲ τοὺς κόπους σου νὰ προκόψης.

§. 44. Ἐνθύμημα εἶναι συλλογισμὸς ἀτελής, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐλλεῖπει μία πρότασις, ὁποία δύναται ὡς εὐκατάληπτος νὰ σιωπᾶται, φυλαττομένη μόνον εἰς τὸν νοῦν μας. Π. χ.

Εὐδαιμονίας πρόξενος ἡ ἀρετή.

πρέπει λοιπὸν νὰ τὴν ἐπιμελώμεθα.

Αἱ ἐπισήμαι εἶναι φωτιστικαὶ τοῦ νοῦς.

λοιπὸν καὶ ἡ Γεωμετρία.

§. 45. Σωρείτης εἶναι συλλογισμὸς συγκείμενος ἀπὸ πολλὰς προτάσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸ τῆς ἀρχητέρας κατηγορούμενον γίνεται ὑποκείμενον τῆς δευτέρας, καὶ ἐφεξῆς οὕτως, ἕως οὗ τὸ πρῶτον ὑποκείμενον νὰ συναφθῇ μὲ τὸ ἔσχατον κατηγορούμενον· οἱ ῥήτορες τὸν ὀνομαζοῦν κλιμακωτὸν σχῆμα. Π. χ.

Ἄσώφρων εἶναι ἐγκρατής.

Ἄσώφρων εἶναι σταθερός.

Ἄσώφρων εἶναι ἀτάραχος.

Ἄσώφρων εἶναι εὐθυμος.

Ἄσώφρων εἶναι μακάριος.

Ἄσώφρων λοιπὸν εἶναι μακάριος.

§. 46. Ἀπαγωγικὸς συλλογισμὸς, καὶ ἀπαγωγή εἰς ἀδύνατον εἶναι, εἰς τὴν ὁποίαν, ἂν ὑποθέσωμεν τὸ ἐναντίον, συμπεραίνεται ἄτοπόν τι, ἢ ἀντιφατικόν· συγκροτεῖται δὲ ἐκ τριῶν συλλογισμῶν· τοῦ Α' διαζευκτικοῦ, τοῦ Β' ὑποθετικοῦ, καὶ τοῦ Γ' κατηγορικοῦ· τὸν μεταχειρίζονται δὲ συχνάκις οἱ Μαθηματικοί, καὶ κάποτε καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι· μεταχειριζόμεθα ἐνταῦθα ἐν θεολογικὸν παράδειγμα περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν ἐμποροῦμεν ὑ' ἀποδείξωμεν ἀπαγωγικῶς οὕτως

Α'. Ἡ ψυχὴ ἢ εἶναι θνητὴ ἢ ἀθάνατος·

ἀλλὰ δὲν εἶναι θνητή.

λοιπὸν εἶναι ἀθάνατος.

Β'. Διότι ἂν εἶναι θνητὴ, εἶναι ἄδικος ὁ Θεός·

ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄδικος.

λοιπὸν δὲν εἶναι θνητή.

Γ'. Αἰότι ὁ κριτὴς, ὅς τις δὲν τιμωρεῖ τοὺς ἀδίκους, εἶναι ἄδικος.

ὁ δὲ Θεὸς δὲν τιμωρεῖ πάντοτε τοὺς ἀδίκους εἰς τοῦτον τὸν κόσμον.

Ἐὰν λοιπὸν εἶναι θνητὴ ψυχὴ, εἶναι ἄδικος ὁ Θεός· ἀλλὰ ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος· λοιπὸν ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος.

